

דף הרחבות לנושא –

מאבות מלאכות שבת (שיעור 7)

מלאכת צד

שיעור מספר 57

❖ העמקה במחלוקת רבי יהודה וחכמים, וגדר צידת ציפור בבית עם חלונות פתוחים

בשיעור למדנו את מחלוקת רבי יהודה וחכמים –

משנה מסכת שבת פרק יג משנה ה

רבי יהודה אומר: הצד צפור למגדל וצבי לבית – חייב. וחכמים אומרים: צפור למגדל, וצבי לבית ולחצר ולביברין. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל הביברין שוין. זה הכלל: מחוסר צידה – פטור, ושאינו מחוסר צידה – חייב

אך מהי המחלוקת במדויק? רבי יהודה מחמיר יותר. עלינו להגדיר אל נכון מה סברתו להחמיר? יש לציין שרש"י מפרש אודות צידת ציפור –

רש"י מסכת שבת דף קו עמוד א

הכניסו למגדל, חייב, דזו היא צידתו, אבל אם הכניסו לבית – אינו ניצוד בכך, שיוצא לו דרך חלונות

משמע שאם אדם הביא ציפור לבית שחלונותיו סגורים חייב, שכן אינו יכול לצאת דרך החלונות. קשה אדם אינו מסוגל לתפוס ציפור בבית בשחיה אחת, אם כן מדוע חייב?

ב"ח אורח חיים סימן שטז אות א

ואיכא לתמוה במה שפירש רש"י במשנה דציפור למגדל זו היא צידתו, אבל אם הכניסו לבית אינו ניצוד בכך, שיוצא לו דרך חלונות עכ"ל. משמע דהיכא דסתומין החלונות בעששית (זגוגית), שאי אפשר לו שיצא דרך חלונות, אית בו משום צידה. וזה היפך הסוגיא, דמשמע דהטעם הוא דבבית קשה הוא לתפוס לעוף, לפיכך אינו חייב עליו אם הכניסו לבית!

ויש לומר דכל הסוגיא אזלא אליבא דחכמים, וכדפירש רבן שמעון בן גמליאל דהלכה כמותו "זה הכלל: מחוסר צידה פטור, שאינו מחוסר צידה חייב". אבל לרבי יהודה דפליג עליהו, דצבי לגינה ולחצר ולביברין אף על גב שאינו מחוסר צידה דאינו קשה לתפוסו שם נמי פטור, משום דאפשר לו לברוח, לפי זה קשה, אם כן עוף לבית נמי, כיון דאינו יכול לברוח חייב, אף על פי שמחוסר צידה, דקשה לתפוסו, דלרבי יהודה אין חילוק בין קשה לתפוסו לאינו קשה לתפוסו! ועל כן פירש רש"י דלרבי יהודה הוי טעמא משום דאפשר לו לעוף לצאת ולברוח דרך החלונות.

אבל למאי דקיימא לן כחכמים ורבן שמעון בן גמליאל, אפילו אי אפשר לו שיצא דרך החלונות, כגון שנסתמו בעששית, נמי אינו חייב בהכניס עוף לבית, משום דמחוסר צידה הוא, שקשה לתפוסו שם בבית. והכי נקטינן

הב"ח מבאר שהערה זו של רש"י היא ביאור שיטת רבי יהודה, ודרכה מתבארת המחלוקת. לפי רבי יהודה מניעת יכולת הברחה של החיה היא איסור צידה דאורייתא. לכן הברחת הציפור לבית ממנו הציפור אינה יכולה לברוח הוא איסור צידה דאורייתא, למרות שהאדם אינו מסוגל לתפוס את הציפור במצב זה.

יש לציין שמדברי רבי יהודה עולה הבנה שונה של איסור צידה מההבנה שחרזה את מהלך השיעור. במשך כל השיעור למדנו פעם אחר פעם שאיסור צידה תלוי בכך שהחיה הגיעה מצב בו היא זמינה לאדם. לפי רבי יהודה, עצם הגבלת החירות היא איסור צידה.

לכאורה לפי זה, רבי יהודה יחלוק על כל הנפקא מינות שעלו בשיעור –

הגבלת חירותו של האריה הוא מלאכת צד, למרות שאין לאדם שליטה בו.

הגבלת החירות של חיה שבלאו הכי אינה יכולה לברוח עשויה להיות מלאכת צד.

וכן לעניין יתר הנפקא מינות שעלו במהלך השיעור.

❖ האם יש הבדל בין צידת דגים מבריכה וצידת חיות מביברים ביום טוב?

מלשון המשנה נשמע שישנה הבחנה בין דגים לבין חיה ועוף –

משנה מסכת ביצה פרק ג משנה א

אין צדין דגים מן הביבירין ביום טוב, ואין נותנין לפנייהם מזונות, אבל צדין חיה ועוף מן הביבירין, ונותנין לפנייהם מזונות. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל הביבירין שוין. זה הכלל: כל המחוסר צידה – אסור, ושאינו מחוסר צידה – מותר

מסוגיית הגמרא שהובאה בשיעור משמע שיש קריטריון אחד – מחוסר צידה, ואינו מחוסר צידה. לכאורה לפי זה אין הבדל מהותי בין צידת דגים וצידת חיה ועוף. אם ישנו הבדל, הוא סטטיסטי בלבד – בדרך כלל לא ניתן לשלות דג מהבריכה בשחייה אחת, ואילו את החיות ניתן לשים בביברים בהם ניתן לתפסם בשחייה אחת. כך משמע מלשון הרמב"ם –

רמב"ם הלכות יום טוב פרק ב הלכה ז

דגים שבביבירין גדולים וכן חיה ועוף שבביבירין גדולים כל שהוא מחוסר צידה עד שאומרים הבא מצודה ונצודנו הרי זה מוקצה ואין צדין אותו ביום טוב ואם צד לא יאכלו, וכל שאינו צריך מצודה הרי זה מוכן וצדין אותו ביום טוב ואוכלין אותו

אך הרמב"ד מדייק מניסוח המשנה שיש הבדל בין צידת דגים לבין צידת חיה ועוף מתוך הביבר -

השגות הרמב"ד על רמב"ם הלכות יום טוב פרק ב הלכה ז

א"א: זה אינו נכון, שהרי חיה ועוף שהתירו אינו אלא בביברים קטנים, ואפילו הכי דגים אין צדים. והטעם מפני שהם מכוסין מן העין

ברם יש לציין שבתוספתא אין הבחנה שכזו –

תוספתא מסכת ביצה (יום טוב) (ליברמן) פרק ג הלכה א

ביבירין של חיה ושל עופות ושל דגים אין צדין מהן ביום טוב ואין נותנין לפנייהן מזונות אבל צדין מהן מערב יום טוב ונותנין לפנייהן מזונות רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הביבירים שוין זה הכלל מחוסר צידה אסור שאין מחוסר צידה מותר

לכאורה יישוב המשנה והתוספתא מוביל למסקנת הרמב"ם – ההבדל בין צידת דגים וצידת חיות הוא סטטיסטי, ולא מהותי.

❖ האם ישנן חיות איטיות שמותר לצודן לכתחילה בשבת?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קו עמוד ב

תנו רבנן: הצד צבי סומא וישן - חייב, חגור וזקן וחולה - פטור. אמר ליה אבבי לרב יוסף: מאי שנא הני ומאי שנא הני? - הני - עבידי לרבוויי, הני - לא עבידי לרבוויי. - והתניא: חולה - חייב! אמר רב ששת: לא קשיא, הא - בחולה מחמת אישתא, הא - בחולה מחמת אובצנא

מהגמרא עולה שפטור על צידת החיות הללו.

התוספות רי"ד מתייחס למחלוקת בזיהוי שמונת השרצים שטימאה התורה. במשנה אצלנו נאמר שהצד אחד מהשרצים הללו חייב. התוספות רי"ד מביא את זה כראיה נגד זיהוי שהוצע שם –

תוספות רי"ד מסכת חגיגה דף יא עמוד א

האיך יתכן שזהו חומט האמור בשמנה שרצים ... דתנן בראש פרק שמנה שרצים "שמנה שרצים האמורין בתורה הצדן והחובל בהן חייב" ואם זה הוא החומט, מאי צידה שייכא ביה, שהוא ניצוד ועומד ואינו יכול לזוז כי אם מעט ביותר!

מלשון התוספות רי"ד משמע שאין מקום להתייחס לצידת הרמש הזה כלל, שהרי הוא ניצוד ועומד! ברם, ניתן בהחלט לבאר שכוונתו היא שלא יתכן שצידת החומט אסורה מדאורייתא. אך הגרש"ז למד שחיה שאדם מסוגל לקחת ללא מאמץ, לא שייכת בה מלאכת צידה כלל.

שולחן שלמה הלכות שבת סימן שטז הערה ד

לא אסור מדרבנן אלא בבעלי חיים כאלה שבדרך כלל שייכת בהם צידה, אלא שהוא חולה. מה שאין כן בנמלה וכדו', שבנקל אפשר לקחתה, גם אם דרכה להתחבא, מכל מקום אין זה גדר של צידה

❖ ספק פסיק רישא בסגירת תיבת זבובים

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שטז (אות ב)

כל דבר שבמינו ניצוד חייב, אין במינו ניצוד פטור אבל אסור. הלכך זבובים, אף על פי שאין במינו ניצוד, אסור לצודן. לכן כתב בעל התרומות שאסור לנעול בשבת התיבה שיש בה זבובים, אלא יתן סכין או שום דבר בין הכיסוי לתיבה בענין שיוכלו לצאת משם. ונראה לי שאין צריך לדקדק בזה, שאין הזבובים נצודין בתיבה שאם בא לפתוח התיבה וליטלם יברחו... ועוד דבכוורת גופה קתני ובלבד שלא יכוין לצוד אלמא כי לא מכוין שרי

בעל התרומות אסור לסגור תיבה שיש בה זבובים, ומחייב להשאיר פתח מסויים, דרכו הזבובים יוכלו לברוח. הטור כותב שני נימוקים להקל – א. אי אפשר להתייחס לזבובים כתפוסים, שהרי ברגע שיפתח את התיבה הם יברחו. ב. מכיוון שאינו מתכוון.

השיקול הראשון מזכיר את הדין של האריה, ומתחבר יפה ליסוד של מלאכת צד שחז את הלימוד. הטור סובר שמניעת חופש התנועה של הזבוב אינה מספיקה בכדי להיחשב כמלאכת צד. מלאכת צד תלויה בכך שהחיה הגיעה לשליטתו של האדם. אם הגבלת חופש התנועה אינה מועילה לשליטה בזבוב, אין בכך משום מלאכת צד.

השיקול השני מזכיר את הירושלמי (שלא כשיטת הר"ן).. האדם אינו מתכוון לצוד את הזבוב, אלא לסגור את התיבה. מלשון הירושלמי נשמע שזה מותר, כמי שמתכוון לסגור את הדלת וסוגר אותה בעד הצבי. הבית יוסף דחה את טענתו, כשם שרוב הפוסקים דחו את שיטת הרשב"א –

בית יוסף אורח חיים סימן שטז (לסעיפים ג-ד)

מה שרצה רבינו לדחות דברי בעל התרומה מדקתני ובלבד שלא יכוין לצוד אלמא כי לא מכוין שרי אין בדיחוי זה ממש שכבר נתבאר דבעינן נמי שלא יהו ניצודין בהכרח כי היכי דלא ליהוי פסיק רישיה

הרמ"א הביא את המחלוקת, כאשר התמקד בשיקול הראשון, ולא הזכיר את השני –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שטז סעיף ג

כל שבמינו ניצוד, חייב עליו; אין במינו ניצוד, פטור אבל אסור. הלכך, זבובים אף על פי שאין במינו ניצוד, אסור לצודן הגה: ולכן יש ליהרר שלא לסגור תיבה קטנה. או לסתום כלים שזבובים בו בשבת. דהוי פסיק רישיה שזיודו שם. ויש מקילין במקום שם יפתח הכלי ליטלם משם, יברחו.

יש לציין שהרב עובדיה פסק כדברי הטור –

ילקוט יוסף שבת ב סימן שטז סעיף ד

יש אומרים שצריך ליהרר שלא לסגור בשבת תיבה קטנה או ארון שיש בהם זבובים או יתושים, שיש בזה משום איסור צידה בשבת. ולכן הצריכו ליתן סכין או דבר אחר בין הכיסוי לתיבה, בענין שיוכלו לצאת משם. ויש מקילין. והעיקר לדינא להקל לסגור את התיבה בשבת, ובפרט כשיש לו צער מהזבובים והיתושים, ואין לחוש בזה משום צידה

אך הט"ז ביאר שלא זו כוונת הטור –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שטז סעיף קטן ג

וני"ל דברי הטור נכונים. ותחלה נדקדק לשונו, שכתב "וני"ל שאין צריך לדקדק בזה", ולא כתב "וני"ל שהוא מותר". אלא דגם הוא סובר דאסור כשרואה זבובים בודאי בתיבה, אלא דקאמר שאין צריך לדקדק אחרי זה לעיין אם יש שם זבובים. ועל זה נתן טעם... אפילו אם תאמר דבודאי הוה פסיק רישא ואסור, מכל מקום בספק אם יש שם זבובים, יש להתיר, דשם אין פסיק רישא, כי זה הוה ספק פסיק רישא, והוה דבר שלא במתכוין ומותר... אין פסיק רישא בודאי, כי אפשר שאין שם זבובים, וזה היא כמו במקום דלא הוי פסיק רישא, דמותר שלא במתכוין. כך נראה לי ליישב דברי הטור על נכון, כי לא בא לחלוק בביאור על בעל התרומה, אלא שנראה לו שאין צריך לדקדק אחר זה, ויוכל להסגיר התיבה בלי בדיקה אם יש שם זבובים. וכן נ"ל להלכה למעשה, דאם רואה שם זבובים יפריח תחלה מה שיפריח, אבל אין צריך לחפש אחר זה. וכל שכן אם יפריח פעם אחת, ולא חיישן שמא נשארו עוד, וכדאי הוא רבינו הטור לסמוך עליו בזה, בפרט שלא מצינו בפירוש חולק עליו

הט"ז מחדש מושג חדש – ספק פסיק רישא. אם יש זבובים בתיבה, כוונתו היא לסגור את התיבה, ופסיק רישא שהזבובים ייכלאו שם. אך מהו הדין אם הוא אינו בטוח אם יש שם זבובים?

המושג הזה אינו המושג הרגיל של דבר שאינו מתכוון. נבאר את ההבדל בעזרת הדוגמא. אדם גורר ספסל. ייתכן והספסל יעשה חריץ בקרקע, ויעבור בכך על מלאכת חורש. אך יתכן שלא. זה תלוי במציאות מעשית שאדם רגיל לא יכול להיות בטוח לגביה עד לאחר מעשה. במצב כזה, בעיניים אנושיות אין הכרעה אם התוצאה האסורה תיווצר או לאו. אם הספסל כבד מאוד והקרקע רכה, התוצאה הכרחית, חזו פסיק רישא. אחרת, אין וודאות לתוצאת המעשה עד שהוא יעשה.

במקרה שלנו, אם יש זבובים בתיבה, סגירת התיבה ודאי לוכדת אותם. אין מקום להסתפק לגבי התוצאה המעשית של הפעולה. פשוט יש חוסר ידע אם יש זבובים בתיבה או לא. אם יש – הם ודאי ייכלאו. אם אין – ודאי שהפעולה מותרת לחלוטין. האם נכון להתייחס לכך כפסיק רישא, מכיוון שאם יש זבובים בתיבה הם ודאי ייכלאו שם?

הט"ז מבאר שכל ההבחנה הזאת היא אשליה בלבד. אם נדע את חזק הקרקע, צפיפותה, משקל הספסל וההתפלגות שלו בחפץ, פיזיקאי יוכל לומר לנו כמה כוח להפעיל ובאיזה אופן לגרור את הספסל כך שלא יעשה חריץ בקרקע (או – לאמוד אם לפלוני יש מספיק כוח בכדי למנוע את התוצאה). מילת המפתח שחזרנו עליה מספר פעמים בביאור הנ"ל היא "בעיניים אנושיות"-בהסתכלות רגילה. כל המושג של דבר שאינו מתכוון לעומת פסיק רישא מבוסס על רמת בחינת המציאות הדרושה ללא הכשרה וללא מכשור מיוחד. אסור לגרור ספסל שאדם רגיל יכול לאמוד שלפי משקלו והקרקע עליה הוא עומד ודאי יחרצו את הקרקע. אם האדם אינו יודע מה תהיה תוצאת המעשה, האם עליו להביא פיזיקאי ואת המכשירים המתאימים, ולבדוק את כל הנתונים בכדי לוודא שהקרקע לא תיחרץ על ידי הגרירה? לכאורה גם זהו ספק פסיק רישא – אם המציאות הפיזיקלית היא מסויימת, ודאי שהתוצאה תהיה חרישת הקרקע! אלא שההלכה איננה דורשת מהאדם לבחון את המציאות מעבר לעיניים הפשוטות. מה שעבר לזה הוא דבר שאינו מתכוון.

אם כך, מתברר שההבחנה בין השאלה המציאותית, אם יש זבוב בתיבה, והשאלה הנעלמת, אם גרירת הספסל הזה תחרוץ את הקרקע הזו, היא אשליה בלבד. לכן הט"ז מכריע שכשם שהאדם אינו נדרש לבדוק אם הספסל יחרוץ את הקרקע בעזרת מכשירים, כך הוא אינו נדרש לחפש זבובים בתיבה, מעבר להפרחה בסיסית של הזבובים הקיימים.

רע"א חולק על ההשוואה בין ספק פסיק רישא לבין דבר שאינו מתכוון. המדכי על מסכת עבודה זרה מביא את ראשוני אשכנז שאסרו לחתות את האש שתחת קדירה של נכרים, מכיוון שיתכן שהנכרים הכניסו בשר חלב לסיר, ויש בחיתוי זה משום איסור דאורייתא של "לא תבשל גדי בחלב אמו". רע"א מסביר –

רבי עקיבא איגר יורה דעה סימן פז (לסעיף ו בהג"ה)

קשה לי, הא אינו מכוין לבשל, רק לחתות באש, ופסיק רישא לא הוי, דשמא לא בישל העובד כוכבים בהקדירה בשר וגם חלב? וצ"ל דדוקא בספק דלהבא, שמא לא יהא נעשה כן במעשה שלו, כמו גורר כסא וספסל, דהוי ספק שמא בגרירתו לא יעשה גומא, אבל בספק דעבר, כמו הכא, דאם יש בקדירה בלוע בשר וחלב, בחיתוי זה בודאי יתבשל, אלא דהספק שמא אין בו בליעת בשר וחלב, זה מקרי פסיק רישא

רע"א מבחין בין ספק "דעבר" לבין ספק "להבא". לכאורה כוונתו היא שאם אין הבדל בין הבירור שהאדם יכול לעשות כעת לבין הבירור שיוכל לעשות בעתיד, זהו ספק "דעבר". כיצד האדם יברר אם יש בשר בחלב בסיר? על ידי התבוננות בו, או על ידי שאלת הנכרי. את הפעולות הללו האדם יכול לבצע כבר עכשיו. אין בעתיד יכולת בירור מציאות ששונה מהותית מיכולתו לברר את המציאות כרגע. זה נכון גם לגבי הזבובים. ניתן להתבונן ולראות אם יש זבובים בתיבה לפני סגירתה, או אחרי פתיחתה לאחר מכן. הבירור הוא אותו הבירור. אם כך, זהו ספק "דעבר". כל יכולת בירור הספק כבר קיימת. לעומת זאת, יש שני דרכים לברר אם הספסל יחרוץ את הקרקע – על ידי בירור פיזיקלי מעמיק, או על ידי בדיקה אמפירית (על סמך התבוננות). הבדיקה האמפירית היא בדיקה שכל אחד יכול לעשות, ואילו הבירור המתמטי הוא מורכב ודורש ידע נרחב. אחרי גרירת הספסל יכולת הבירור תשתנה מהותית – ניתן לראות את התוצאה. לכן זה נקרא ספק "דלהבא". דוגמא לספק "דלהבא" שלכאורה גם הט"ז מודה בה מובאת בתוספות. בעלי התוספות דנים על שיטת הערוך, הסובר שפסיק רישא שאינו מסייע לאדם מותר. תוספות מביאים ראיה מהסוגיה במסכת סוכה –

תוספות מסכת כתובות דף ו עמוד א

ועוד מייתי ראיה מלולב הגזול (סוכה דף לג: ושם), דקאמר רבי אלעזר ברבי שמעון: ממעטים ענבים ביום טוב, פירוש – ענבי הדס, ופריץ – והא מתקן מנא! ומוקים לה במתכוון לאכילה, סבר לה כאבונה. ופריץ והא מודה ר"ש בפסיק רישיה כו' ומשני לא צריכא דאית ליה הושענא אחריתי, אלמא כיון דלא ניחא ליה ולא חייש בהאי תיקון שרי... הכי פירוש – והא פסיק רישיה הוא? דאית ליה הושענא אחריתי, והואיל וכן שרי לריש, דשמא לא יצטרך לה, ונמצא שלא תיקון כלי, והלכך לאו פסיק רישיה הוא

רבי שמעון מודה שמותר לקטוף ולאכול את ענבי ההדס גם בסוכות, למרות שזהו פסיק רישא שמכשיר בכך את ההדס לארבע מינים! הגמרא אומרת שההיתר הוא רק אם יש לאדם הדסים כשרים אחרים, זהו אינו פסיק רישא, מכיוון שיתכן ולא יהיה לו צורך בהדסים הללו.

אך אם הדסיו יתייבשו, ההדסים הללו ישמשו אותו. האם זהו ספק פסיק רישא?

לכאורה המקרה הזה הוא מקרה עוד יותר קל מהמקרה של הספסל. במקרה של הספסל, כל המידע קיים, אך אין דרישה מאדם רגיל לבצע את הבדיקה. טענת הט"ז היא שזה נכון גם במקרה של הזבובים בתיבה. אך במקרה של ההדסים הספק מבוסס על מידע עתידי שאינו קיים כלל. אין שום דרך לדעת אם מחר ההדסים הכשרים ייפסלו, ואז יהיה צורך בהדסים הללו. במקרה הזה ודאי שמדובר בספק "דלהבא". מקרה זה מסייע לחדד את מחלוקת הט"ז ורע"א –

רע"א מבין שכל קושי לברר את המציאות הנוכחית הופכת את הספק לדבר שאינו מתכוון. אך אם אין קושי לברר את המציאות, זהו פסיק רישא.

הט"ז מבין שכל חוסר ידע הוא 'דבר שאינו מתכוון'. כשם שאין ציפיה שהאדם יידע אם הדסיו יתייבשו מחר, או לעשות חישוב מדעי אם הספסל יחרוץ את הקרקע, כך אין דרישה ממנו לבדוק אם יש זבובים בתיבה. למעשה הביאור הלכה כותב שני דברים – א. לעניין הזבובים זהו ספק דרבנן, ולכן אפשר להקל. ב. הוא מכריע להלכה כט"ז.

ביאור הלכה סימן שטז סעיף ג

ובענינו לענין זבובים אין נ"מ בזה דהכא בלא"ה אינו אלא איסור דרבנן דהו"ל דבר שאין במינו ניצוד וא"כ הוא ספיקא דרבנן ונ"מ בעלמא היכא דהוא ספיקא דאורייתא כגון שרוצה לנעול הדלת ומספקא ליה אם יש שם צבי וכדומה שנכנס מתחלה לתוכו אפשר דהוא בכלל ספיקא דאורייתא אף שאינו מכויץ להצידה ... וע"כ כדברי הט"ז

❖ ביאורים נוספים בשיטת הרשב"א, והשלכות אפשריות לאבות מלאכה אחרים

כפי שלמדנו, רוב הפוסקים דחו את דברי הרשב"א. הארכנו בדבריו כדי להראות השלכה (קיצונית) ליסוד בו עסקנו במשך השיעור – שמלאכת צד תלויה בכך שהאדם מנצל את החיה שצדו. הרב עובדיה מצרף את שיטת הרשב"א במספר פסקים מעניינים –

שו"ת יחיה דעת חלק ה סימן כט

שאלה: שתילי זרעים ופרחים שבעציצים הנמצאים בדירה, או על אדן החלון, האם יש לאסור מן הדין לפתוח בשבת את התריסים והחלונות של הדירה, מפני שעל ידי כך חודרים לדירה אויר צח וחום מקרני השמש, הגורמים לצמיחת השתילים, או שבכל זאת יש להתיר?

לכאורה יש בכך משום תולדת זורע – שמסייע לצמחים לפרוח. אך הסיבה המרכזית לפתיחת החלון היא עבור עצמו, ולא עבור העציצים. הרב עובדיה מצרף את שיטת הרשב"א בכדי להתיר –

אולם יש מקום לדון ולהתיר לפי מה שכתב חידושי הרשב"א לשבת (קז ע"א) בשם הירושלמי, שמותר לנעול את ביתו לכתחלה בשבת, לשמור את ביתו ואת הצבי שבתוכו, ואין בזה משום איסור צידה בשבת, ובלבד שלא יתכוין לשמור הצבי בלבד. והסביר בשלטי הגבורים (סוף פרק האורג), שאף על פי שהעושה דבר בלי כוונה כל שהוא בגדר פסיק רישיה חייב, זהו דוקא כשבאותו מעשה שעושה אינו מתכוין ואינו עושה עמו דבר היתר, אבל אם באותו מעשה יש בו משום פסיק רישיה עושה עמו דבר היתר, ובפרט כשעיקר כוונתו לדבר היתר, אז גם באופן שהוא פסיק רישיה מותר. ע"ש ואפילו להר"ן (סוף פרק האורג, שבת קז ע"א) שכתב לדחות דברי הרשב"א הנ"ל, וגם להרב המגיד (בפרק יי מהלכות שבת הלכה כג) שכתב על דברי הרשב"א: שאין להקל כל כך. ע"ש. בנידון שלנו יש להקל, כי בפתיחת התריסים והחלונות אין כאן אלא הסרת המונע, שהאויר הצח וחום קרני השמש ישנם במציאות, אלא שהתריסים והחלונות כשהם סגורים מונעים מהם לחדור אל הדירה, ובפתיחתם נחשב כמסיר המונע, ואם כן אינו נחשב כעושה מעשה אלא גרמא בעלמא הוא ... לפי זה פשוט שבנידון דידן יש להקל. אבל גם לפי מה שפסקו הראשונים לאסור ליטול ידיו על הזרעים בשבת, יש מקום להקל בנידון דידן דהוי הסרת המונע. והרי זה כמבואר.

כאמור, הרב עובדיה מבאר שבמקרה בו ההנאה מגיעה על ידי הסרת מונע, יש לצרף את הרשב"א להתיר. בשו"ת יביע אומר חלק ד אורח חיים סימן לד אות לו הרב עובדיה מצרף את שיטת הרשב"א להתיר שימוש בדוד שמש, למרות שעל ידי השימוש נכנסים מים חדשים ומתבשלים, בצירוף שיטת הרשב"א, מכיוון שכוונתו להשתמש במים החמים, ולא להרתיח מים חדשים.

שם בסימן לה (בעיקר אותיות יב-יח) הרב עובדיה מתלבט אם לעשות צירוף דומה בכדי להתיר שימוש בדוד חשמלי. למעשה בעניין זה הוא מחמיר.

בשו"ת יביע אומר חלק ט אורח חיים סימן לה הרב עובדיה מתיר ללכת במקומות בהם יש מצלמות אבטחה, למרות שמעוניין בכך שיצלמו אותו, מכיוון שמטרת הליכתו שם היא לעסוק בעיסוקיו, ולא להצטלם.

❖ צייד בגרמא

בשיעור מספר 10 למדנו את מחלוקת בית הלל ובית שמאי אם יש חובה שכליו של אדם ישבתו בשבת כמותו

–

משנה מסכת שבת פרק א משנה ו

בית שמאי אומרים אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום ובית הלל מתירין בית הלל מתירים את פרישת המלכות לפני השבת, למרות שכוונתו היא שהיא תצוד בשבת. מכך שבית שמאי אוסרים לכאורה משמע שפרישת מלכות בשבת היא איסור דאורייתא. וכך גם משמע בתוספתא –

תוספתא מסכת שבת (ליברמן) פרק יב הלכה ה

הפורס מצודה ... לבהמה חיה ועוף, אם נכנסין לתוכה – חייב

אך בעלי התוספות מבארים שבדרך כלל צייד בעזרת המצודה הוא גרמא ופטור עליו –

תוספות מסכת שבת דף יז עמוד ב

אף על גב דבשבת נמי אם פירש מצודה אינו חייב חטאת, שאינו יודע אם יצוד אם לאו, מכל מקום גזרו לפרוש מצודה, דפעמים אתי לידי חיוב חטאת, כגון שבשעת פרישתו ילכוד

הניסוח מעניין. לכאורה כוונתם היא שהצייד אינו קורה מיידית, ולכן זו גרמא. וכך ביאר המגן אברהם את דבריהם, ופסק להלכה שאם לכידת החיה תקרה מיידית, זהו איסור דאורייתא –

מגן אברהם סימן שטז ס"ק ט

הפורש מצודה ובשעת פרישתו נכנס חיה לתוכה חייב אבל אם נכנס אח"כ לתוכה פטור אבל אסור שאינו יודע אם יצוד אם לאו [תוס' דף י"ז] ונ"ל דמה"ט אסור להעמיד בשבת המצודה לצוד בו עכברים

אך כאמור הניסוח לכאורה רומז על משהו אחר. כתוב שהוא **אינו יודע** אם המלכות תצוד את החיה או לא. לכאורה הנושא אינו ידיעתו של האדם, אלא המיידיות! לכן החזון איש מבאר שלא זו כוונת בעלי התוספות –

חזון איש אורח חיים סימן לו אות א

אין כוונתם לחלק בין מידי לבין לאחר זמן, שהרי אפילו מייד, הצידה נעשית בכוח החיה, ומה לי מייד, מה לי אחר זמן? ... אלא כוונתם דאיך דתנו, אי עביד להו בשבת, עושה עיקר המלאכה בשבת, אבל פרישת המצודה, אם לא ילכוד – אין כאן מלאכה כלל! לזה סיימו במכל מקום גזרינן, דזימנין דאית לידי חיוב חטאת, ו"בשעת פרישתו", היינו – כל זמן שהיא פרושה מקרי "שעת פרישתו", היינו שמתקיימת מעשה הפרישה

החזון איש מסביר שבעלי התוספות מתכוונים לדבר שונה לחלוטין. למדנו בשיעור 10 שהגרמא מתלבטת אם האיסורים המובאים בברייתא הם מחמת גזירה, או מחיוב השבתת הכלים. אם האיסור הוא משום גזירה בלבד, האם מוצדק לגזור על מלכות, שלאדם אין מושג אם היא תלכוד או לא? על כך עונים בעלי התוספות – מכיוון שלפעמים פרישת המלכות לוכדת את החיה מיידית, פעמים שפרישת המלכות לוכדת את החיה בוודאות, ועל המצבים הללו ראוי לגזור. משגזרנו עליהם, לא מבחינים בין מצב למצב, וגזרו איסור על העמדת כל מלכות.

המשמעות היא שהבחנת התוספות בין לכידה מיידית ובין לכידה לאחר זמן נועדה לבאר מדוע גזרו איסור על העמדת המלכות. אך פרישת המצודה זו דרך צידה, ואם הבהמה תילכד, הרי שעבר על מלאכת צד דאורייתא!

אם כך, העמדת מלכות לחיה – לפי המג"א – איסורה מדרבנן (א"כ החיה מוכנה להילכד מיידית). לפי החזון איש איסורה מדאורייתא (נפקא מינות לכך – אמירה לנכרי, או מזיקים המציקים שמותר ללכוד אותם בדרך דרבנן, כפי שלמדנו בשיעור).

מדברי הרמב"ם לכאורה יש להוכיח את שיטת המג"א –

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה כב

המשלח כלבים כדי שיצודו צבאים וארנבים וכיוצא בהן, וברח הצבי מפני הכלב, והיה הוא רודף אחר הצבי, או שעמד בפניו והבהילו עד שהגיע הכלב ותפשו, הרי זה תולדת הצד וחייב, וכן העושה כדרך הזו בעופות

גם כאן מדובר בצייד בגרמא. שילוח הכלבים לכאורה דומה להעמדת מלכות. אם האדם אינו שותף פעיל בצייד, הוא אינו עובר בכך איסור דאורייתא.

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות שבת פרק י הלכה כב

מבואר מזה דכ"ש מי שפרס מצודה בשבת וניצודו חיות ועופות מאליהן דפטור ומשו"ה לא הזכיר רבנו בפרקין חיוב לפריסת מצודה אלא דוקא בנעל דקעביד מעשה ואף על גב דאיתא בתוספתא פ"ג דשבת הפורס מצודה ע"ג בהמה חיה ועוף אף על פי שנכנסין לתוכה פטור לבהמה חיה ועוף אם היו נכנסין לתוכה חייב עיין בתוס' שבת דף י"ז ע"ב בד"ה אין פורסין מצודות סיפא דברייטא היכא דבשעת פריסתו נכנסו דהו"ל כחו ומעשה גמורה להכי חייב אמנם הא ודאי דאסור לפרוס מדרבנן מצודה בשבת אפילו רואה שאין כאן חיה ועוף שיצודו בשעת פריסה

יש לציין שאינו מובן מאליו שצייד לשם הנאה מותר על פי ההלכה –

במראה הבזק חלק ב סימן נט

שאלה: משרד פרסום השייך לאדם מקהילתי נתבקש להכין מסע פרסומות למסעות ציד. היש מניעה מדין צער בעלי חיים?

תשובה: יש להבחין בין ציד שמטרתו שימוש בחיות הנצודות, לבין ציד לשם ספורט ושעשוע. כמו כן יש להבחין בין ציד שבו ניצוד בעל החיים תוך הריגתו המיידית, לבין תפיסתו כשעודנו בחיותו.

ציד למטרת שימוש בבעלי החיים הניצודים-מותר, כגון שחיטה לצורך אכילת בשרם (בטהורים) או להנאת עורם וכדומה, והדבר מותר גם כשהוא נעשה לשם מכירה למפעלים או לכל המעוניין¹; ואף על פי שבתפיסת בעלי חיים בחיותם יש משום צער בעלי חיים, אין בכך איסור כשזה נעשה לצורך ושימוש בני אדם². אבל "ספורט" הציד, ההופך את הציד למטרה כשלעצמה, הינו דבר פסול המביא לאכזריות, שכך היתה דרכם של נמרוד ושל עשו; ואין ליטול חלק בדבר, משום שיש בכך איסור של בל תשחית³ ולעתים אף צער בעלי חיים⁴, ומה גם שיש בכך אף משום הרפתקנות וסיכון עצמו שלא לצורך⁵.

על כן אין להשתתף במסע פרסומות המעודד את "ספורט" הציד.

¹ מסקנת שו"ת "נודע ביהודה" (מהד' תניינא יו"ד סי' י).

² רמ"א בשו"ע אבן העזר (סוף סי' ה); ואף שכתב, שהעולם נוהג להימנע ממריטת נוצות האווזים משום אכזריות, מכל מקום, להלכתא מותר כשהצורך הוא ממשי.

³ חולין (ז ע"ב) במעשה דרבי ורבי פנחס בן יאיר, שהריגת הפרדות הלבנות של רבי הינה בבל תשחית.

⁴ כשאינו ממיתה מיד עם צידתה. כך משמע מן הגמרא שם, שרק באופן זה של עקירת הפרסות יש איסור צער בעלי חיים; ועיין גם בשו"ת "נודע ביהודה" (מהד' תניינא יו"ד סי' ג).

⁵ שו"ת "נודע ביהודה" (מהד' תניינא, שם); וראה גם "תחומין" (כרך א עמ' 336).